

**VOJTECH, Miloslav – KÁKOŠOVÁ, Zuzana
– GARAY KROČANOVÁ, Dagmar, ed.: SLOVENSKÁ
PRÓZA 18. – 20. STOROČIA – POETIKA,
INTERPRETÁCIA, KONTEXT. Bratislava:
Univerzita Komenského v Bratislave, 2021. 250 s.
Beáta Hanesová**

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2023.70.3.7>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9977-7095>

Zborník *Slovenská próza 18. – 20. storočia – poetika, interpretácia, kontext* pripravil autorský kolektív pracovníkov a bývalých či súčasných doktorandov Katedry slovenskej literatúry a literárnej vedy Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Tvoria ho desať štúdií, ktoré odkrývajú a sprístupňujú špecifické problémy slovenskej prózy troch storočí, takpovediac od úplných základov formovania umeleckej beletrie až po ironizáciu a prehodnocovanie jej spoločenského postavenia a funkcie v súčasnosti. Autori uplatňujú tak literárno-smerové hľadisko (barok, preromantizmus, biedermeier, romantizmus, realizmus, modernizmus/dekadencia, impresionizmus, expresionizmus, básnici sujetu, postmodernizmus), ako aj hľadisko tematické. Zborník zároveň dokumentuje, ktoré výskumné línie sú aktuálne a výskumne produktívne a ako k nim jednotliví bádatelia pristupujú.

Vstupom do knihy je príspevok Zuzany Kákošovej, ktorá sa zameriava na podoby barokovej prózy. Ich obsahovú formu a tvar vyvodzuje z historicko-spoločenského kontextu Slovenska 18. storočia, ktoré bolo v tom období zasiahnuté rekatolizáciou a protihabsburskými povstaniami. Túto reálnu skúsenosť dobového človeka,

a teda aj súvekých autorov považuje za hlavnú príčinu toho, prečo vo väčšine literárnych textov vystupujú do popredia znaky ako pesimizmus, beznádejnosť, silný spiritualizmus, no tiež senzualizmus prejavujúci sa v drastických, krvou presýtených obrazoch smrti a mučenia. Úsilie zachytiť skutočnú fyzickú či psychickú trýzeň vyústilo do úsilia zachytávať reálny život, ktorý ponúkal bohatú zásobáreň výnimočných životných príbehov a skúseností. Z. Kákošová si však zároveň všimla a zdôrazňuje i ďalší dôležitý fakt súvisiaci s barokovou literárnou tendenciou, a to snahu autorov dotvoriť a vylepšiť samotný text, aby bol čo najatraktívnejší pre prijímateľa, čitateľa, čím do reálnej skúsenosti vstupuje autorská fikcia. Takýto cielavedomý proces beletrizácie dokumentuje Z. Kákošová prostredníctvom memoárovej a cestopisnej barokovej prózy. Prvým príkladom je anonymný *Uhorský Robinson alebo Osudy a podivuhodné dobrodružstvá Karola Jettingera, rodeného Uhra – príspevok k poznaniu krajín a ľudí* (1797), druhým *Pamäti a cesty grófa Mórica Augusta Beňovského* (1790). Práve Beňovského memoáre hodnotí ako prepracovanejšie, pretože autorovi sa darí maskovať hranice medzi skutočným a vymysleným (čitateľ už nevie v samotnom

326 texte úplne rozoznať fikčnú zložku od reálnej, pravdivej, nakoľko autor je schopný podať ju ako relevantnú súčasť vlastného hodnoverného rozprávania). Pre tieto prvky považuje Beňovského pamäť za jeden z prvých textov slovenskej dobrodružnej literatúry, v ktorom nad propagačnou, poznávacou a estetickou funkciou prozaického textu jednoznačne prevyšujú dobrodružná a zábavná funkcia.

Marianna Koliová sa zaoberá reprezentáciou ľudu ako špecifickej spoločenskej vrstvy, ktorá bola s obľubou opisovaná najmä v textoch cestopisného žánru v 19. storočí. Jej cieľom však nebolo len prostredníctvom interpretačných stratégií vytvoriť všeobecnú charakteristiku kategórie ľudu žijúceho v Hornom Uhorsku, nájsť a sformulovať všeobecne platné a univerzálne výroky pripisované tejto historicko-spoločensko-kultúrnej entite, ale hlavne zachytiť názorový posun vytvárajúci charakteristiku „slovenského“ ľudu v slovenskej literatúre v časovej a chronologickej následnosti, od osvietenstva po romantizmus. Pozitívom prístupu M. Koliovej je, že pracuje s doteraz málo známymi textami napísanými v nemčine, s cestopisom Samuela Bredeckého *Postrehy z ciest cez Uhorsko a Halič* (1809) alebo cestopisom Alojza Medňanského *Malebná cesta dolu Váhom v Uhorsku* (1826), tiež s cestopismi napísanými v češtine, napríklad od Viléma Dušana Lambla a Mořica Fialku. Vzorku textov ďalej rozširuje o cestopisy Jozefa Miloslava Hurbana a Bohuša Nosáka-Nezabudova. Už z výberu prameňov vyplýva, že autorka rešpektuje chápanie historicky podmieneného mnohonárodného charakteru habsburskej monarchie na začiatku 19. storočia a naplno ho využíva i pri svojom literárnom bádani. To jej následne prinieslo dostatočne rozsiahly a rôznorodý diapazón dobových názorov, opisov a charakteristík kategórie ľudu ako prostej a najnižšej spoločenskej vrstvy. U S. Bredeckého a A. Medňanského si všima typický postoj ovplyvnený filozofiou klasicizmu pretrvávajúci aj v neskoršom osvietenstve. Je príznačný udržiavaním odstupe od „nevzdalcov“, určitou zhovievavosťou, avšak sklon k alkoholizmu považujú za neudh vychádzajúci zo samotnej pod-

staty ľudu. Naopak, romantickí autori zostupujú k „obyčajnému ľudu“ akoby z piedestálu, nadväzujú s ním komunikáciu (v textoch ju reprezentuje priama reč), alkoholizmus vnímajú ako vonkajší faktor, ako kliatbu. Obe uvedené pozície sa prepájajú u B. Nosáka-Nezabudova. M. Koliová venuje značnú pozornosť aj pozitívnej vlastnosti, ktorú slovenskému ľudu pripisujú všetci autori – spevavosti. Táto sa časom stáva nielen symbolom, ale až reprezentatívnym emblémom Slovákov.

Štúdiá Miloslava Vojtecha sa venuje biedermeieru, ktorý bol staršou slovenskou literárnou historiografiou vnímaný ako okrajový jav bez dosahu na vývin slovenskej literatúry. Tento postoj M. Vojtech neguje. Poukazuje síce na biedermeier ako na menej rozvinutý a krátko trvajúci smer v slovenskej próze, avšak nie pre poetickú nekvalitu, ale ako dôsledok vývinového posunu. Za jednoznačného reprezentanta tohto smeru určuje tvorbu Antona Ottmayera (1796–?). Podrobne reflektuje dobovú aj súčasnú literárnu kritiku a jej stanoviská k biedermeieru, následne formuluje vlastnú kritickú perspektívu opierajúcu sa o historicko-spoločenský kontext. V Ottmayerových prózach nachádza typické znaky biedermeieru európskej literatúry, najmä rakúskej. Ide napríklad o takzvaný koncept čistého bytia, démonický motív „zlého ducha“, silný akcent na cnosti (najmä kresťanské), pričom princíp výstavby sujetov odkazuje na typ prózy s tajomstvom, ktorý sa vyznačuje princípom náhody, motívom náhlej smrti, postavou nejasného pôvodu alebo motívom obvinenia. Rovnako zdôrazňuje aj uplatňovanie harmonizujúcej zásady biedermeierovského náhľadu na svet, ktorý nie vždy musí končiť šťastným koncom. Upozorňuje na to, že tieto prozaické texty nesú v sebe aj pečať doby, v ktorej vznikli. Nachádzajú sa v nich detailné vyobrazenia biedermeierovskej doby ako určitého svojrázneho historického obdobia, ktoré sa v uhorskom prostredí, teda aj na území dnešného Slovenska, rozvíjalo najmä v meštianskom prostredí. Originálne sú najmä autorove poznámky a postrehy o dodržiavaní a cez literárne texty aj konzervovaní rodových

stereotypov, prostredníctvom ktorých sú muži v biedemeierovských prózach opisovaní ako aktívni vzdelanci a ženám je vyhradený priestor v kruhu rodiny.

Ďalší dôležitý fenomén – nacionalizmus – reflektuje Marta Fülöpová. Na príklade memoárovej tvorby Jána Kollára a obrazu nepriateľa opisuje, akým spôsobom sa vytvárala zväčša negatívna vonkajšia aj vnútorná charakteristika maďarsky hovoriaceho obyvateľstva vtedajšieho Uhorska. Poukazuje na to, že aj J. Kollár sa svojou tvorbou podieľal na upevňovaní antagonistického postavenia Slovákov voči Maďarom. V tejto súvislosti treba oceniť autorkinu schopnosť orientovať sa v spoločenských vedách, akými sú sociológia a psychológia, ktoré jej dopomohli k uchopeniu pojmu „nepriateľ“ v širokých a pre literárnu vedu obohacujúcich súvislostiach.

Lubica Hroncová sa podujala charakterizovať rozdielnosť aristokratického a meštianskeho stavu v druhej polovici 19. storočia v ranej tvorbe Svetozára Hurbanu Vajanského, konkrétne v novele *Lalia* (1880). Definuje znaky typické pre dobové vnímanie a povahu, ktorá bola pripisovaná vyššej šľachte (aristokracii), nižšej šľachte (zemanom) a mešťanom. Demonštruje pritom viaceré zaujímavé fakty, napríklad tvrdí, že S. H. Vajanský napriek značnej idealizácii deja korektne sprostredkováva viaceré historické a spoločenské realie vzťahujúce sa k spôsobu života nižšej a vyššej šľachty, keďže z tohto prostredia sám pochádzal a dôverne ho poznal.

Jana Števlíková pracuje s tromi základnými typmi ženských postáv (*femme fatale, femme fragile, femme enfant*), ktoré sa formovali v európskej literatúre na začiatku 20. storočia a vyskytujú sa aj v krátkej próze Tida Jozefa Gašpara v dvadsiatych rokoch 20. storočia. Poukazuje na skutočnosť, že jedna ženská postava môže mať v sebe viaceré identity, viaceré „ja“. Detailne odhaľuje princíp nastaviteľnej tváre alebo masky, čo spája s psychoanalyticou teóriou Sigmunda Freuda, ale aj s rodovými stereotypmi. Podľa jej zistenia rozprávačský subjekt venuje veľkú pozornosť ženským

protagonistkám a vývoju ich zložitej povahy, no ich primárnou funkciou v textoch zostáva zdôraznenie a autentické uchopenie ústrednej mužskej postavy.

Kristína Krajanová sa venuje prozaickej tvorbe Jána Bodenka a jeho zbierke próz *Svetlá na Bublínách* (1942). Chce najmä dokázať tvrdenie, že vybraná zbierka je súborom najkvalitnejších a esteticky najprepracovanejších textov, ktoré spisovateľ publikoval. Svoj interpretatívny postreh podopiera a dopĺňa formuláciami dobovej kritiky i neskoršej literárnohistorickej reflexie. Vytvára tak komplexný obraz názorov na danú zbierku i Bodenkov štýl písania. V jednotlivých textoch nachádza znaky impresionizmu aj expresionizmu, čím sa prikláňa k názoru Dagmar Garay Kročanovej, ktorá J. Bodenka radí k autorom pokračujúcim v rozvíjaní lyrických tendencií v próze, k takzvaným básnikom sujetu.

D. Garay Kročanová priniesla do zborníka problematiku reflektujúcu a prepájajúcu fenomén divadla s tvorbou autorov krátkych próz 20. storočia, ktorí vo svojich dielach tematizovali život hercov a divadelné prostredie (Štefan Letz, Ján Červeň, Július Barč-Ivan, Peter Karvaš). Je zaujímavé, že túto tému spracovali len tí autori, ktorí dramatické texty aj tvorili alebo sa dráme odborne venovali ako samostatnému literárnemu druhu. To následne viedlo k čiastočnému splývaniu dramatických a prozaických textových princípov (výskyt divadelného monológu v epickom rozprávaní, cyklický divadelný čas, výskyt a použitie len minulého a prítomného času, vyvrcholenie alebo rozuzlenie deja v závere alebo aspoň ku koncu prózy). D. Garay Kročanová zameriava pozornosť na postavu hlavného hrdinu herca a na jeho komplikovaný charakter rozdvojeného subjektu, upozorňuje na opakujúci sa motív podriadenia, obetovania sa, premeny a nezvládnutia emócií. Zároveň podľa nej tieto literárne texty často odkrývajú pred svetom skrývané negatíva, akými sú negatívny obraz sociálneho statusu herca, prísne dodržiavaná divadelná hierarchia, nie vždy objektívna kritika a rôznorodé reakcie publika.

Štúdia Márie Stankovej sa venuje uvažovaniu o oscilácii zbierky próz Ladislava Mňačka *Oneskorené reportáže* (1963) na osi realita – fikčnosť a objektivnosť – subjektivnosť. Autorka zdôrazňuje, že v určitom zmysle ide o svedenie samotného spisovateľa, ktorý sa takýmto spôsobom musel očistiť od skutočných spomienok na svoje publicistické pôsobenie v päťdesiatych rokoch 20. storočia. Tieto Mňačkove texty jednoznačne považuje za beletristické, za umeleckú prózu, nie za reportáže.

Posledný a rozsahovo najobsiahlejší príspevok Petra Darovca odкрýva problematiku etablovania sa postmodernizmu ako samostatného smeru v slovenskej literatúre v deväťdesiatych rokoch 20. storočia. Robí tak cez detailnú a komplexnú analýzu próz zbierky *Mladý Dôň* (1993) Petra Pišťanka. Reflektuje textový vývin zbierky, ktorá bola každým novým vydáním rozšírená o ďalšiu prózu, čo interpretuje nielen ako potrebu samotného vydavateľstva ohúriť a prilákať budúcich čitateľov, ale aj ako bezprostrednú reakciu na premeny čitateľa, ktorý s odstupom času čiastočne stráca aj potrebu vyjadrovať sa o deväťdesiatych rokoch s tvrdou iróniou a vulgárnym výsme-

chom. P. Darovec sa venuje tiež problematike umeleckosti využívaného expresívneho a vulgárneho jazyka, špecifickému zobrazovaniu času a priestoru v jednotlivých prózach, usúvzťažňuje iróniu ako bazálny princíp prístupu k dekódovaniu samotných textov. Poukazuje na výstavbový princíp komiky, ktorý spočíva v zblížovaní „vysokého“ a „nízkeho“, upozorňuje na intertextualitu aj autotextualitu a následne sa venuje podrobnému vykresleniu charakterov hlavných protagonistov, ktoré porovnáva, a tak vytvára všeobecne uplatniteľnú definíciu. Potvrďuje postmodernistickú poetiku tejto zbierky a začleňuje jej texty do širšieho historického a spoločenského rámca. Rovnako však poukazuje na špecifickejšie, doteraz skôr okrajové témy odкрývajúce rodové alebo generačné napätie.

Slovenská próza 18. – 20. storočia – poetika, interpretácia, kontext je prehľadná publikácia so širokým tematickým aj interdisciplinárnym záberom. Jednotlivé príspevky podnetne využívajú aktuálne metodologické impulzy, čím rozširujú doterajší výkladový rámec skúmanej problematiky.

Mgr. Beáta Hanesová

Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy

Filozofická fakulta Univerzity Komenského

Gondova 2

811 09 Bratislava

Slovenská republika

E-mail: hanesova16@uniba.sk